

IZRAŽAVANJE VREMENA SVRŠETKA RADNJE PREDLOŠKO-PADEŽNIM KONSTRUKCIJAMA U RUSKOM I SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

Pitanje funkcionisanja sistema slovenskih vremenskih konstrukcija jedan je od najkomplikovanijih i najmanje obrađenih problema slovenske gramatike.¹ Vremenski odnosi su se razvili iz prostornih. Međutim, »shema obeležavanja prostornih odnosa koja se u principu prenosi i u vremenske okvire, dobija tamo nužne modifikacije, tako da ne postoji potpun paralelizam u upotrebi odgovarajućih predloških konstrukcija u mesnom i vremenskom značenju.«² Vremenski odnosi nisu tako precizno diferencirani kao prostorni, više ima između njih prožimanja, apstraktniji su, dok su značenja prostornih odnosa konkretnija, očiglednija, pa time i psihološki bliža.

Posmatrajući retrospektivno proučavanje vremenskih odnosa u srpskohrvatskom i ruskom jeziku, jasno se uočavaju dva pristupa ovom problemu: *formalno-padežni* i *semantički*. U formalno-padežnom pristupu (planu izražaja) polazi se od formalne strane, od padeža i predloga, a značenja se opisuju u toku opisivanja formalne, predloško-padežne strane, što uzrokuje da se vremenske konstrukcije sa istom funkcijom i značenjem opisuju odvojeno, a u konfrontativnom proučavanju jezika često formalna sličnost ili identičnost »gasi« semantičke, funkcionalne, stilske i druge razlike među jezičkim strukturama. Međutim, semantički pristup (plan sadržaja) omogućuje da se »izbegnu lažne analogije zasnovane na identičnosti površinskih struktura sa raznim značenjima.«³ Tako se konstrukcije različite po formi a istog značenja opisuju zajedno, jer obrazuju isti strukturalno-semantički skup.

Polazeći od semantičkog aspekta, cilj ovog je rada da pomoću konfrontativne analize opiše izražavanje jednog od značenja vremena: vreme svršetka radnje⁴ predloško-padežnim konstrukcijama.

Vremenski odsek označen vremenskim determinativom ispunjen je glagolskim sadržajem (radnjom, stanjem ili procesom) u potpunosti (od prve do posljednje granice). Radnja, stanje ili proces označeni upravnim glagolom svršavaju do kraja vremenskog odseka označenog vremenskom predloško-padežnom konstrukcijom.

Vremenski odsek do kraja kojega se završi glagolska radnja u ruskom se jeziku izražava ovim strukturalno-semantičkim skupom modela predloško-padežnih konstrukcija: *za + akuzativ; s + akuzativ; s rečenie + genitiv; s npo-*

¹ M. Ivić, Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija, Južnoslovenski filolog, Beograd, 1955—1956, XXI, knj. 1—4, str. 165.

² M. Ivić, Sistem predloških konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku, Južnoslovenski filolog, Beograd, 1957—1958, XXII, knj. 1—4, str. 152.

³ M. В. Всеволодова, О роли изучения глубинных структур при сопоставительном описании языков, Вопросы методологии и методики описания русского языка в сопоставлении с родным, МАПРЯЛ, Загреб, 3—5, X, 1975, стр. л 144.

⁴ Ovo bi značenje po terminologiji M. Ivić dolazilo u lokacijsku kategoriju statičnog tipa (isp. M. Ivić, Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija, Južnoslovenski filolog, Beograd, 1955—1956, XXI, knj. 1—4, str. 166)

должение + *genitiv*; на протяжении + *genitiv*; с + *instrumental*; с течением + *genitiv*.⁵

U konstrukcionom modelu za + *akuzativ* u savremenom ruskom jeziku kojim se označava tačno vreme⁶ svršetka radnje, u ulozi konkretizatora upotrebljavaju se nazivi vremenskih jedinica, određenih vremenskih perioda, neodređenih vremenskih perioda (*период, миг, время, мновение, момент*), nazivi delova dana, godišnjih doba, dana u nedelji i meseci.⁷ Ovi konkretizatori mogu da budu upotrebljeni i sa bilo kojim⁸ aktualizatorima koji svojom semantikom mogu da konkretnije aktualizuju vreme svršetka radnje, što znači da je spisak aktualizatora veoma širok. Navedeni konkretizatori mogu da budu upotrebljeni i u brojnim konstrukcijama tipa *два года* i sl.

Konstrukcionom modelu za + *akuzativ* u ruskom jeziku ekvivalentan je u srpskohrvatskom model identične strukture za + *akuzativ*, pa se može konstatovati da u ovom semantički kontaktnom punktu postoji u oba sintaksička sistema strukturna identičnost. U oba se jezika konstrukcionim modelom za + + *akuzativ* označava i mera vremena, jer se navedenim modelom označava »za koliko se nešto uradi, za koliko jest ili nije, za koliko biva ili ne biva«. ⁹ Isp. primere strukturne indentičnosti:

Она заметно пополнилась за последний месяц (...) (Леон, 469).

За два часа он пришел на стан (...) (Шол., 291).

За неделю в Гермячем Логу вышло из колхоза около ста хозяйств (Шол., 218).

Она је оsetно нарасла за последњи месец дана (...) (pr. MB, II, 198).

За два сата је дошао у logор (...) (pr. VV, I, 296).

За недељу дана у Гремјачем Логу изашло је из колхоза око сто домаћинстава (pr. VV, I, 220).

U ulozi konkretizatora vremena u konstrukcionom modelu za + *akuzativ* u ruskom jeziku u množini sa aktualizatorima ili bez aktualizatora upotrebljavaju lekseme koje označavaju vremenske jedinice (obično *годы, века, дни, тысячелетия*).¹⁰

U srpskohrvatskom jeziku mogu sa navedenim leksemama pored konstrukcije za + *akuzativ* (koja je i najčešći ekvivalent ruskoj konstrukciji za + + *akuzativ*) da budu ekvivalentne konstrukcije u toku (*tokom*) + *genitiv* ili temporalni *genitiv*. Isp.:

За последние годы растолстел, раздался вшир Кондратько (Шол., 154).

Poslednjih godina Kondratko se ugojio, raširio (pr. VV, I, 155).

⁵ М. В. Всеволодова, Способы выражения временных отношений в современном русском языке, Москва, 1975, стр. 83—87.

⁶ Т. П. Ломтев, Очерки по историческому синтаксису русского языка, Москва, 1956, стр. 345.

⁷ М. В. Всеволодова, о.с., стр. 83, 84. и 92.

⁸ Т. П. Ломтев, о.с., стр. 345.

⁹ М. Stevanović, Padežne sintagme s predlogom за, Naš jezik, n.s., Beograd, 1961, knj. XI, sv. 7—10, str. 215.

¹⁰ М. В. Всеволодова, о.с., стр. 87—89.

И видно, под влиянием жизни та-
кая образовалась у него за годы
скитаний беззвучная походка
(Леон., 432).

I, očevidno, pod uticajem životnih
okolnosti u toku godina skitanja¹¹
hod mu je postao tako nečujan (pr.
MB, II, 159).

Konstrukcioni modeli u oba se jezika (kao što je već istaknuto) konkre-
tizuju leksemama koje označavaju neodređene vremenske periode tipa *время*,
период, *срок*, *миг*. Međutim, ove lekseme se upotrebljavaju isključivo sa aktu-
alizatorima jer, kao što je istaknuto, konstrukcija *za + akuzativ* u oba jezika
označava tačno vreme svršetka radnje, a lekseme sa neodređenim trajanjem
vremena bez aktualizatora to ne mogu da označe. Isp.:

Требовалось выверить, много ли
человечности успел накопить го-
лый человек Векшин за ничтож-
ный срок своих предварительных
испытаний (Леон., 450).

Trebalo je proveriti je li mnogo čo-
večnosti uspeo da nakupi goli čovek
Vekšin za ništavno kratki rok svo-
jih prethodnih iskušenja (pr. MB,
II, 178).

Vreme svršetka radnje u ruskom jeziku izražava se i konstrukcijama *в*
течение + genitiv, *в предложение + genitiv* i *на протяжении + genitiv*, koje
u svom sastavu imaju iste konkretizatore (osim konkretizatora tipa: *миг*) i
aktualizatore, kao i konstrukcija *za + akuzativ*, tako da su to delimični sino-
nimi. U srpskohrvatskom jeziku ekvivalentne su im konstrukcije *u toku + ge-
nitiv*, *tokom + genitiv*. Isp.:

(...) что когда такой великий как
у нас происходит переплав людей
и всяческого на протяжении веков
накопленного ими достояния (...) (Леон., 311).

(...) da kada se dešava tako velik,
kao u nas, preobražaj ljudi i svega
onoga što se nakupilo u toku veko-
va (...) (pr. MP, II, 31).

U ruskom jeziku — po rečima M. B. Всеволодове — konstrukcija *za +
+ akuzativ* je frekventnija od navedenih predložko-genitivnih, jer je ta kon-
strukcija specifična za označavanje vremena i vremenske mere svršetka rad-
nje¹² označene upravnim glagolom. Ova konstatacija može da se prenese i u
srpskohrvatski jezik, jer je i u srpskohrvatskom konstrukcija *za + genitiv*
frekventnija od predložko-genitivnih konstrukcija (*u toku + genitiv*, *tokom +
+ genitiv*).¹³

¹¹ Mesto konstrukcije *u toku godina skitanja* mogla bi da se upotrebi konstrukcija *tokom godina skitanja* a da se značenje konstrukcije a i cele rečenice ne promeni, tako da su ove konstrukcije apsolutni sinonimi. Sinonimi su ovde shvaćeni onako kako ih tumači M. Stevanović, isp.: M. Stevanović, Sintaktička sinomimika, Književnost i jezik, Beograd, 1963, br. 2, str. 81—85.

Delimični sinonim srpskohrvatskim konstrukcijama *u toku (tokom) + genitiv* je i konstrukcija *preko + genitiv*. Konstrukcija *preko + genitiv* alternira s konstrukcijama *u toku (tokom) + genitiv* samo u slučajevima kada vremenski determinativ konkretizuju lekseme *dan*, *noć*, *godina*, *nedelja*, tj. nazivi godišnjih doba. Isp.: Вчера наморился за день (...) (Шол., 409). Јуче се преко дана уморио (pr. VV, II, 84).

U navedenom primeru mesto konstrukcije *preko dana* mogu da se upotrebe konstrukcije *u toku (tokom) dana*, a da se značenje rečenice ne promeni.

¹² M. B. Всеволодова, o.c., стр. 83.

¹³ Izvršena statistička analiza frekventnosti konstrukcija u srpskohrvatskom i ruskom jeziku koje označavaju vreme svršetka radnje na korpusu od 100 000 reči književnih tekstova, pokazala je da u srpskohrvatskom jeziku konstrukcija *za + akuzativ* zauzima 86%, u ruskom jeziku 79%, a preostalo otpada na ostale konstrukcije. Ispoljena razlika između frekventnosti u srpskohrvatskom i ruskom jeziku konstrukcije *za + akuzativ* nastaje zato što se u srpskohrvatskom jeziku konstrukcija *za + akuzativ* upotrebljava i u onim slučajevima gde se u ruskom upotrebljava konstrukcija *s + akuzativ*.

U ruskom se jeziku za označavanje roka i vremenske mere svršetka radnje upotrebljava i konstrukcioni model *с + akuzativ*, i to onda kada se želi istaći intenzitet radnje i kratak rok njenog svršetka.¹⁴ U ulozi konkretizatora toga modela upotrebljavaju se nazivi vremenskih jedinica, određenih vremenskih perioda, delova dana, godišnjih doba, dana u nedelji (samostalno ili u brojnim konstrukcijama) sa aktualizatorima ili bez njih,¹⁵ dakle sve lekseme kao i u konstrukciji *за + akuzativ*, osim naziva meseci. U srpskohrvatskom jeziku ekvivalent ruskoj konstrukciji *с + akuzativ* je konstrukcija *за + akuzativ* sa istim konkretizatorima i njihovim aktualizatorima, jer se u srpskohrvatskom jeziku intenzitet i kratkoća roka izvršene radnje ne markira posebnom konstrukcijom kao u ruskom. Isp.:

(..) *в одну секунду* смахнул с плеч кожанку, присел к столу (Шол., 284).

Давно не случалось Фирсову сделать *в один вечер* столько плодотворных наблюдений (Леон., 537).

(..) *за jedan tren* смаче кожни капут с ramena i sede *за сто* (pr. VV, I, 185).

Odavno Firsov nije imao prilike da *за jedno veče* zabeleži toliko plodnih zapažanja (pr. MB, II, 271).

U konstrukciji *с + akuzativ* u ruskom jeziku kao konkretizator ne upotrebljava se leksema *час*, jer bi to doводило do homonimije sa konstrukcijama koje izražavaju vreme po časovniku, već se leksema *час* upotrebljava u konstrukciji *за + akuzativ*. I u srpskohrvatskom jeziku upotrebljava se leksema *sat* u konstrukciji *за + akuzativ*, a ne u konstrukciji *у + akuzativ*, kad se označava vreme svršetka radnje, jer bi to takođe doводило do homonimije sa konstrukcijama koje označavaju vreme po časovniku. Primer koji navodi B. O. Можаяева: Oceniti rad u *два sata*,¹⁶ upravo to ilustruje, jer se u značenju vremena svršetka radnje jedino tu može upotrebiti konstrukcija *за + akuzativ* (oceniti rad *за два sata*) ili konstrukcija *у року од + genitiv* (Oceniti rad *у року од два sata*).¹⁷

U konstrukcionom modelu *с + akuzativ* u ulozi konkretizatora upotrebljavaju se i lekseme koje znače neodređene vremenske periode *миг, мгновение, момент* (po pravilu u brojnim konstrukcijama sa leksemom *один*), kao i leksema *спок* bez aktualizatora ili sa aktualizatorom tipa *короткий*.¹⁸ U srpskohrvatskom jeziku ekvivalent je ruskoj konstrukciji sa navedenim leksičkim konkretizatorima konstrukcija *за + akuzativ* (kao što je već i istaknuto). Izuzetak je kada je upotrebljena leksema *спок* u ruskoj konstrukciji *с + akuzativ*. U srpskohrvatskom jeziku u tom je slučaju ekvivalentna konstrukcija *на + време*, a ako je leksema *спок* sa aktualizatorima, ekvivalentne su srpskohrvatske konstrukcije *за + akuzativ* ili *у + lokativ*). Isp.:

¹⁴ M. B. Всеволодова, o. c., стр. 83.

¹⁵ U konstrukciji *с + akuzativ* mnogo je manji spisak leksema koje mogu da se upotrebe kao aktualizatori nego u konstrukciji *за + akuzativ*. Tako, na primer, ako se lekseme — aktualizatori *эти, ближайший* i sl. upotrebe u konstrukciji *с + akuzativ*, konstrukcija dobija savim drugo značenje: značenje vremena koje nije potpuno obuhvaćeno glagolskom radnjom.

¹⁶ B. O. Можаяева, Выражение обстоятельственных отношений в русском языке, Москва 1977, стр. 107.

¹⁷ M. B. Всеволодова navodi samo kao izuzetak израз *24 часа*. (Специально изданный указ гласил (...) всех организаторов диспута выслать в *24 часа* из города.) (Л. Б.) M. B. Всеволодова, o. c., стр. 83—84.

¹⁸ M. B. Всеволодова, o. c., стр. 87—88.

Черг доставил сюда Векшина точно в срок (...) (Леон., 549).

(...) так как почти у каждого имелись ценные практические соображения, как вырубить преступность во всемирном масштабе и в кратчайший срок (Леон., 312).

Завод построили в предельно короткий срок.

Đavo je doveo Vekšina tačno na vreme (...) (pr. MB, II, 283).

(...) jer je gotovo svaki imao dragocene praktične predloge kako da se iskoreni zločin u svetskim razmerama i za najkraće vreme (pr. MB, II, 33).

Treba izvršiti istorijske zadatke u najkraćem roku.¹⁹

Konstrukcija *v + akuzativ* u ruskom jeziku i njeni srpskohrvatski ekvivalenti sa leksemama — konkretizatorima koje znače neodređene vremenske periode pored vremenskog imaju i dopunsko značenje priloške odredbe za način jer označavaju da se radnja vrši brzo, momentano.

U srpskohrvatskom jeziku sa konstrukcijom *za + akuzativ* u izvesnim slučajevima može da alternira konstrukcija *u + akuzativ*. Isp.: *U tri godine nije izdao ni jedne knjige*,²⁰ gde bi se umesto konstrukcije *u tri godine* mogla da upotrebi konstrukcija *za tri godine*, a da se značenje konstrukcije i cele rečenice ne promeni. »Međutim, konstrukcija *za + akuzativ* u značenju roka izrazito je frekventnija od konstrukcije *u + akuzativ*«. ²¹

Ruski konstrukcioni model *c + instrumental* u značenju vremena svršetka radnje u svom sastavu u ulozi leksičkog konkretizatora vremena može da ima lekseme tipa *годы, века*. U srpskohrvatskom ekvivalentu ruskoj konstrukciji je takođe konstrukcija *s + instrumental*, gde postoji potpuna strukturna identičnost.²² Isp.:

С годами чувство к Марине застало надёжно укоренилось (Шол., 45).

S godinama osećanje prema Marini je sazrelo, čvrsto se ukorenilo (pr. VV, I, 44).

Ruskoj konstrukciji *c + instrumental* ekvivalentne su i srpskohrvatske konstrukcije *u toku (tokom) + genitiv*, gde postoji strukturno diferenciranje. Isp.:

Еще более убедился он в этом с годами (...) (Леон. 78).

U toku godina još se više u to uverio (...) (pr. MB, I, 74).

Со временем ее коронным номером стал штрабат (...) (Леон., 73)

*Tokom vremena*²³ njena glavna tačka je postao štrabat (...) (pr. MB, I, 70)

¹⁹ Примери из: В. О. Можаява, о. с., стр. 108.

²⁰ Primer iz: M. Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik, Beograd, 1974, II, str. 399.

²¹ B. Stanković, Interferencija u predikatskim sintagmama ruskog i srpskohrvatskog jezika, Beograd, 1979, str. 166, nap. 45.

²² »Vremensko značenje modela *s + instrumental* je blisko socijativnoj kategoriji (instrumentalom se otkriva tok vremena koji je napredan sa vršenjem radnje). Isp.: M. Ivić, Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj, Beograd, 1954, str. 133.

²³ U srpskohrvatskom jeziku umesto konstrukcije *u toku (tokom) + genitiv* ovde bi mogla da bude i konstrukcija *s + instrumental (s vremenom)* ili sam *instrumental (vremenom)*. T. Maretić govoreći o pisanju predloga s ističe da je »osobina predloga s da se u njegovoj porabi dosta često kolebaju i književnici i narod, pa je po koji put teško uhvatiti pravilo treba li ga gdje uzeti ili ne«. (Isp.: T. Maretić, Gramatika hrvatskog ili srpskog književnog jezika, Zagreb, 1963, str. 599).

M. Stevanović ističe da se naporedo sa oblikom predložko-padežne konstrukcije upotrebljava i temporalni *instrumental*. (Isp.: M. Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik, II, Beograd, 1974, str. 461).

Ruskom konstrukcionom modelu с течением + genitiv ekvivalentan je u srpskohrvatskom jeziku konstrukcioni model u toku (tokom) + genitiv, gde postoji delimično strukturno podudaranje, tj. razlika je samo u predložkoj leksemi. Isp.:

С течением лет Нильс Бор нашёл свой путь... Tokom godina Nils Bor je našao svoj put... (pr. LJM).

Kao što nam govore navedeni primeri, u konstrukcijama koje znače vreme svršetka radnje, u svojstvu upravne reči upotrebljavaju se rezultativni glagoli svršenog vida u oba jezika, gde postoji apsolutna identičnost.

Izložena konfrontativna analiza na *sinhronom* planu u metodološkom je pogledu deduktivnog karaktera. Naime, pošlo se od vremenskog značenja (vremena svršetka radnje) pa se modelima kojima se ta značenja izražavaju stiglo do konkretne realizacije svakog modela posebno. Međujezičko diferenciranje ispoljava se ne samo na morfološkom nivou, na nivou modela, već i na leksičkom nivou, a što je rezultat divergentne evolucije dvaju genetski srodnih jezika ili unutarjezičkih konvergiranja ili divergiranja.²⁴

Konfrontativna analiza je omogućila da se istaknu funkcionalnost i struktura predložko-padežnih konstrukcija za izražavanje vremena svršetka radnje, kao i semantičke i sintaktičke veze njihovih komponenata. Konfrontirajući predložko-padežne konstrukcije od stranog ka maternjem jeziku, tj. od »sekundarnog« ka »primarnom« jeziku sa isticanjem semantičkih i formalnih identičnosti i diferenciranja, omogućilo nam je da proniknemo i u one jezičke nijanse koje »bi nam izbegle kada bismo promatrali jedan sistem sam za se, odvojen od drugog«.²⁵

LITERATURA

- Леонид Леонов, *Вор*, Художественная литература, Москва, 1970.
Михаил Шолохов, *Поднятая целина*, Художественная литература, Москва, 1963.
L. Leonov, *Lorov* (Sabrana dela L. Leonova) 1, 2, Kultura, Beograd, 1967, prevod Milosava Babovića.
M. Šolohov, *Uzorana ledina*, Kultura, Beograd, 1963, prevod Vitomira Vuletića.

Напомена

Uz inicijale prevodilaca brojevima su označene stranice, a rimskim brojevima prva i druga knjiga.

THE EXPRESSION OF THE TIME OF THE COMPLETION OF ACTION BY THE PREPOSITION PLUS CASE CONSTRUCTION IN RUSSIAN AND SERBO-CROATIAN

Summary

The work aims to describe contrastively the expression of one among the temporal meanings: the time of the completion of action by means of the preposition plus case construction in Russian and Serbo-Croatian.

²⁴ Lj. Mihajlović kaže »da se razlike između jezika najviše ispoljavaju u tzv. površinskoj strukturi dok, tzv. dubinsku strukturu karakteriše izrazita konvergencija oblika«. (Isp.: Lj. Mihajlović, Kontrastivno proučavanje jezika, Književnost i jezik, Beograd, 1970, br. 3-4, str. 340).

²⁵ R. Filipović, Kontakti jezika u teoriji i praksi, Zagreb, 1971, str. 61.